

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 78, 2018, pp 63--74

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Janne Lindqvist, Uppsala University.

Title “Emotional Places. The Topics of *Pathos* in Aristotle’s *Rhetoric*” [Känslans platser. Topikerna för *pathos* i Aristoteles *Retoriken*].

Abstract Our understanding of Aristotle’s *Rhetoric* is still incomplete and distorted. This is especially true concerning his analysis of the specific topics of *pathos* that make up a significant part of the second book of the text. Even though this part of the text is almost twice as long as the analysis of the common topics, the discussion has attracted surprisingly small scholarly interest, at least as viewed as an example of a list of topics, as the researchers that have aspired to an understanding of “the topics” as such have almost all ignored this part of the text. The purpose of this essay is to lay out the grounds for such a study. The result of the essay is firstly a distinction between two kinds of specific topics, here somewhat ponderously labeled *schematic* and *concrete* specific topics. With these as a starting point it is possible to make a further distinction between three general specific topics here named *subject*, *stimulus* and *agent*. These three schematic topics could, it is finally suggested, be as useful in the 21:st century as they were in an Athens of the 4th century BCE.

Keywords Aristotle’s *Rhetoric*, *pathos*, special topics, specific topics, emotional topics.

Janne Lindqvist är universitetslektor i retorik vid Uppsala universitet.
E-post: janne.lindqvist@littvet.uu.se

Janne Lindqvist:

Känslans platser

Topikerna för *pathos* i Aristoteles *Retoriken*

Vår förståelse av Aristoteles *Retoriken* är på många sätt stympad. I synnerhet gäller det analysen av de specifika topikerna för *pathos* som utgör en stor del av textens andra bok. Trots att denna är nästan dubbelt så omfattande som analysen av de allmänna topikerna har den nästan inte intresserat tidigare forskare – i varje fall inte som exempel på just topiker – och de som sökt en förståelse för topikerna som sådana har ofta förbigått de känslomässiga topikerna med tystnad. Syftet med denna artikel är att lägga grunden för en sådan undersökning. Resultatet är först en distinktion mellan två typer av specifika topiker som här ges beteckningen *schematiska* respektive *konkreta* specifika topiker. Med utgångspunkt i dessa urskiljs tre generella topiker för *pathos*: *subjekt*, *stimulus* och *agent*. Dessa tre känslomässiga topiker är – om analysen är riktig – lika användbara på väg in i 2000-talets tredje decennium som de var i 400-talets Aten.

“Det är ingen överdrift”, skriver den italienska filologen Sara Rubinelli, ”att hävda att beskaffenheten hos *topoi* och *idia* har varit, och fortfarande är, den mest kontroversiella tvistefrågan i *Retoriken*”!¹ Vad Aristoteles menar med ett *topos*, och vilket förhållandet är mellan de ”gemensamma topikerna” (*koinoi topoi*) och de ”specifika topikerna” (som ibland kallas *idia*) – mellan sådana topiker som kan ge material till *alla* typer av tal och sådana som endast erbjuder material till tal i särskilda ämnen, inom särskilda discipliner och så vidare – är oklart. Under de senaste decennierna har Rubinelli och många andra givit betydelsefulla bidrag

1 Sara Rubinelli, *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero* (Dordrecht: Springer, 2009), 61 (min översättning).

till vår förståelse av Aristoteles topikbegrepp, men gemensamt för nästan samtliga dessa forskare är att de koncentrerat sina studier till de *gemensamma* topikerna, och i synnerhet att de förbigått de specifika topikerna för att väcka känslor, *pathos*, med närmast fullständig tystnad.²

Tystnaden kan inte bero på att tolkningen av texten är oproblematiske. Som vi ska se förhåller det sig närmast tvärtom. Det finns alltså ett uppenbart filosofi- och retorikhistoriskt intresse av att närma sig texten på nytt. Men viljan att förstå framställningen bottnar inte bara i ett antikvariskt intresse. Studiet av Aristoteles *Retoriken* har om och om igen visat sig produktivt för vår förståelse av offentlig kommunikation – främst för dess argumentativa och etiska aspekter. Det finns i varje fall anledning att *pröva* om inte texten kan erbjuda likartade insikter också om kommunikationens känslomässiga sidor – en aspekt som inte direkt verkar minska i betydelse några decennier in på det tredje årtusendet. Som Martin Heidegger har påpekat kan *Retorikens* analys av *pathos* läsas som ”den första systematiska hermeneutiken för medvarandrararens vardaglighet”.³ Denna artikel är ett försök att inleda en sådan undersökning.

Termen *topos* inte är särskilt vanlig i *Retorikens* diskussion om känslorna. Ett exempel finns i diskussionen om känslan *blidhet*, där Aristoteles konstaterar att “[...] de som vill blidka bör utgå från dessa *topoi* i sitt tal [...]” (2.3.17;1380b).⁴ Men även om själva termen ibland är frånvarande så är det tydligt av sammanhanget, metatextuella kommentarer och andra textställen att diskussionen handlar om de topiker som hör till övertygelsemedlet *pathos*.⁵ Det menar också så skilda Aristotelesuttolkare som George A. Kennedy, William Grimaldi och Meredith Cope.⁶ Det

-
- 2 Exempelvis Paul Slomkowski, *Aristotle's Topics* (Leiden, New York, Köln: Brill, 1997); Barbara Warnick, “Two Systems of Invention: The Topics in the Rhetoric and The New Rhetoric,” i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 107-29 (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000); och Carolyn Miller, “The Aristotelian Topos: Hunting for Novelty,” *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan Gross och Arthur E. Walzer, 130-46 (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000).
 - 3 Martin Heidegger, *Vara och tid*, övers. Jim Jacobsson (Göteborg: Daidalos bokförlag, 2013), 162.
 - 4 Aristoteles *Retoriken* citeras i Johanna Akujärvis svenska översättning. Aristoteles *Retoriken* (Ödåkra: Retorikförlaget, 2014). Grekisk text citeras ur Loeb-utgåvan, Aristotle *The "Art" of Rhetoric* (London och Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1926). Hänvisningar till *Retoriken* anger först bok, kapitel och i förekommande fall stycke. Efter semikolonet anges Bekkerpaginering.
 - 5 Se exempelvis 2.22.16;1396b, 3.19.3; 1419b samt parallellen mellan 1.2.22;1358a och 2.1.2;1377b.
 - 6 George A. Kennedy, “Introduction, Notes and Appendices,” i *Aristotle On Rhetoric. A theory of Civic Discourse. Translated with Introduction, Notes and Appendices by George A. Kennedy, Second Edition*, (New York och Oxford: Oxford University Press, 2007), 112; William M. A. Grimaldi, *Aristotle Rhetoric II. A Commentary* (New York: Fordham University Press, 1988), 1; samt ”Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric” i *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, red. Richard Leo Enos och Lois Peters Agnew (Mahwah, New Jersey, och London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1998): 130-32; Edward Meredith Cope, *An Introduction to Aristotle's Rhetoric. With Analysis Notes and Appendices* (London och Cambridge: MacMillan & Company, 1867), 245.

innebär för det första att en förkrossande majoritet av *Retoriken* handlar om de specifika topikerna – ja, denna del utgör mer än hälften av texten, 77 spalter (1358a-1397a) av bokens 132 (1354a-1420b) i Bekkers standardpaginering. För det andra betyder det att behandlingen av de specifika topikerna för *pathos* utgör en inte obehörlig del av detta: den upptar i varje fall 22 spalter (2.1-2.11; 1378a-1388b) – nästan dubbelt så mycket som behandlingen av de gemensamma topikerna, som endast upptar 12 spalter (2.12-2.15; 1397a-1403b). Det är inte alldeles felaktigt att hävda att Aristoteles *Retoriken* mer än något annat är en text om specifika topiker, och att en väsentlig del handlar om topikerna för *pathos*.

Men ändå, och trots det ökade forskningsintresset för de Aristoteliska topikerna – både för texten som faktiskt bär det namnet och för de topiker som behandlas i *Retoriken* – så är det ingen överdrift att intresset för retorikens *specifika* topiker varit påtagligt svalt; William Grimaldi, Richard Walzer, Jonas Gabrielsen och Maria Wolrath Söderberg är fyra av de få forskare som studerat dem alls.⁷ Och fastän intresset för Aristoteles behandling av *pathos* nog har varit ännu större (exempelvis hos William W. Fortenbaugh, Jakob Wisse, Martha Nussbaum, David Konstan och Jamie Dow), så har det inte publicerats några viktigare studier med fokus på just topikerna för *pathos*.⁸ De få forskare som visat något intresse för de specifika topikerna har nästan uteslutande ägnat sig åt topikerna för *logos*. Söderberg, ett

-
- 7 Grimaldi, "Studies," 123-37; Arthur E. Walzer, "Aristotle on Speaking 'Outside the Subject': The Special Topics and Rhetorical Forums," i *Rereading Aristotle's Rhetoric*, red. Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 38-54 (Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000); Jonas Gabrielsen, *Topik. Ekskursjoner i retorikkens toposlære* (Åstorp: Retorikförlaget, 2008); Maria Wolrath Söderberg, *Aristoteles retoriska toposlära: en verktygsrepertoar för fronesis, Södertörn retoriska studier 4* (Huddinge: Södertörns högskola, 2017); samt *Topos som meningsskapare. Retorikens toposiska perspektiv på tänkande och lärande genom argumentation*, Örebro Studies in Rhetoric 7, Södertörn Doctoral Dissertations 70, diss. (Örebro. Ödåkra: Retorikförlaget, 2012). Jämför Tim Wagner, "Topik," i *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* Bd 9, red. Gert Ueding, sp. 605-626 (Tübingen: Niemeyer, 2009); Richard Graff, "Topics/Topoi," i *Rhetorik und Stilistik. Rhetoric and Stylistics. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung. An International Handbook of Historical and Systematic Research*, vol. 1, red. Ulla Fix, Andreas Gardt, Joachim Knape, 717-28 (Berlin och New York: Walter De Gruyter, 2008).
- 8 William W. Fortenbaugh, "Aristotle's Rhetoric on Emotions," *Archiv für Geschichte der Philosophie* 52, nr. 1, (1970): 40-70; och *Aristotle on Emotion. A Contribution to Philosophical Psychology, Rhetoric, Poetics, Politics and Ethics*, Second edition (London: Gerald Duckworth & co., 2002); Jakob Wisse, *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero* (Amsterdam: Adolph M. Hackert Publisher, 1989); Martha Craven Nussbaum, "Aristotle on Emotions and Rational Persuasion," i *Essays on Aristotle's Rhetoric*, red. Amélie Oksenberg Rorty, 303-23 (Berkeley och Los Angeles: University of California Press, 1996); David Konstan, *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. Vol. 5 (Toronto: University of Toronto Press, 2006); och Jamie Dow, *Passions and Persuasion in Aristotle's Rhetoric, Oxford Aristotle Studies Series* (Oxford: Oxford University Press, 2014). Jämför Lawrence D. Green, "Pathos," i *Encyclopedia of Rhetoric*, red. Thomas O. Sloane, 554-569 (Oxford: Oxford University Press, 2001); och Bernd Steinbrink, "Pathos," i *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* Bd 7, red. Gert Ueding, sp. 43-74 (Tübingen: Niemeyer, 1992). Jämför Antoine C. Braet, "Ethos, Pathos and Logos in Aristotle's Rhetoric: A Re-Examination," *Argumentation* 6, nr. 3 (1992): 307-320.

undantag från regeln, ägnar känslorna ett kort avsnitt i en bok om *Aristoteles retoriska toposlära*, men betecknar känslodiskussionen som det ”minst utvecklade i *Retoriken*” och ger endast en kort sammanfattning av diskussionen för att framförallt ägna sig åt andra frågor.⁹ Topikerna för *pathos* lämnas nästan alltid därhän.

Syftet här är att lägga grunden för en sådan undersökning. Vi måste dock närma oss problematiken på vindlande avvägar. Först är det nödvändigt att ge en kort introduktion till det komplicerade begreppet *topos*, så som det fungerar i Aristoteles *Retoriken*. Därefter ger jag en skissartad analys av de specifika topikerna för *logos*. Resultatet av denna analys är en distinktion mellan två typer av specifika topiker som jag valt att kalla för *schematiska* respektive *konkreta* specifika topiker. Med utgångspunkt häri är det i sin tur möjligt att urskilja tre skilda schematiska topiker för *pathos* som jag kallar för *subjekt*, *stimulus* och *agent*. Dessa är – om min analys är riktig – lika användbara i ett Skandinavien på väg in i 2000-talets tredje decennium som de var i 400-talets Aten.

De mångtydiga topikerna

Den grekiska termen *topos* betyder som bekant ’plats’ och syftar till de metaforiska ’platser’ där en talare kan hitta material till sitt tal. Det är väl känt att Aristoteles ingenstans ger någon formell definition av begreppet.¹⁰ Modern forskning uppvisar också en brokig samling av skilda tolkningar.¹¹ Därför är det nödvändigt att studera hur termen *topos* faktiskt används i texten snarare än att söka efter entydiga definitioner. Redan en snabb läsning visar att begreppet används på en mängd inte helt förenliga sätt.

Det framgår redan av olikheten mellan ”gemensamma” och ”specifika” topiker. Medan de specifika bland mycket annat innehåller påståenden om vilka slags människor som brukar bli utsatta för brott (1.12), så består de gemensamma bland annat av olika typer av (kvasi-) logiska och kausala sambandstyper mellan skilda termer (såsom motsats, konsekvens och så vidare), men också helt andra typer av ”resonemangsformer”, såsom olika typer av ordlekar och grammatiska otydligheter. Exakt hur dessa kan tillhöra samma övergripande art av ”topiker” är inte särskilt klart och olika tolkningsförslag har presenterats utan att något samförstånd uppnåtts.¹²

De få forskare som studerat de specifika topikerna har nästan uteslutande intresserat sig för topikerna för *logos* i de tre retoriska genrererna. Genom ett slags synekodisk förskjutning har dessa i sin tur ofta låtitns representera alla de specifika topikerna. Så hävdar exempelvis Walzer att ”the special topics function as generic constraints: they define what is relevant within the three rhetorical forums”.¹³ Men

9 Söderberg *Aristoteles retoriska toposlära*, 60.

10 Kennedy, ”Introduction,” 45.

11 Warnick, ”Two Systems,” 107.

12 Warnick ”Two Systems,” 131-136; och Gabrielsen, *Topik*, 93.

13 Walzer, ”Aristotle on Speaking,” 43.

ett närmare studium visar att även de specifika topikerna utgör en ganska heterogen kategori. Specifika topiker avhandlas alltså både i den första boken och i de passager i andra boken som vi ska studera nedan, och det är inte helt enkelt att se likheterna mellan den första och andra boken. Dessutom är inte heller de specifika topikerna för *logos* som presenteras i den första boken – som vi kommer att se i nästa avsnitt – riktigt så homogena som forskningen vill få oss att tro.¹⁴

Mot denna bakgrund verkar det rimligt att anta att *topos* i Aristoteles bemärkelse – i varje fall i *Retoriken* – inte avsåg något klart avgränsat tekniskt begrepp. Men detta måste inte ses som ett intellektuellt misstag. En alltför entydig definition skulle riskera att tömma begreppet på dess dynamiska potential. Jag vill därför motstå frestelsen att söka efter en precis definition och insistera på värdet av att behålla ett ganska löst toposbegrepp. Jag menar att det är mer produktivt att – precis som Aristoteles *faktiskt* gjorde – bara säga att topikerna är just de 'platser' där det är möjligt att finna 'material' (för att låna den term som användes av Cope redan 1867¹⁵) att använda i talet.

För att klargöra svårigheterna med att förstå känslotopikerna är det nödvändigt att först ge en beskrivning av hur topikerna för *logos* fungerar.

De specifika topikerna för *logos* – schematiska och konkreta

Behandlingen av de specifika topikerna är uppdelad i tre, en för vart och ett av de tre övertygelsemedlen *logos*, *ethos* och *pathos*. Den första, mest omfattande, handlar om topikerna för *logos*, och den är i sin tur uppdelad i tre skilda avdelningar – en för vardera av de retoriska genrerna. Den diskussionen utgör större delen av den första av *Retorikens* tre böcker. Centralt här är det komplicerade begreppet *enthymem*. ”Med ett enthymems element och en topos menar jag samma sak”, säger Aristoteles exempelvis (2.22.13;1396b). En förståelse av termen topik förutsätter alltså en grundläggande förståelse av termen enthymem.

Enthymemet brukar beskrivas som ”ett slags syllogism” som underförstår en av syllogismens två premisser eller som utgår från premisser som – till skillnad från i en strikt analytisk syllogism – inte kan sägas vara vetenskapligt säkra.¹⁶ Bakgrunden är Aristoteles förklaring att ”enthymemet [...] angår det som oftast kan vara på mer än ett sätt [...] och utgår från få premisser, ofta färre än den ursprungliga syllogismen.” (1.2.13;1357a).

Retorikens första bok leder oss till sådana utgångspunkter eller ”premissor” (fast den termen ger egentligen alltför logiskt-tekniska associationer¹⁷) som behövs för

14 Exempelvis Warnick, “Two Systems,” 107; Söderberg, *Topos*, 57, not 82.

15 Cope, *An Introduction*.

16 Janne Lindqvist, *Klassisk retorik för vår tid* (Lund: Studentlitteratur, 2016), 122-127.

17 Grekiskans ”protáseis”, som Akujärvi översätter med ”premissor”, användes inte bara i den tekniska bemärkelsen ’premiss’, utan vanligtvis för ’det framförda’ i olika typer av språkliga framställningar. Se Henry George Liddell och Robert Scott (red.), *A Greek-English Lexicon. With a Revised Supplement*, 9 utg. Reviderad och utvidgad av Sir Henry Stuart Jones et al. Supplement redigerat av P. G. W. Glare (Oxford: Clarendon Press, 1996).

att argumentera övertygande i var och en av de tre retoriska genrerna. Fastän tidigare forskning ibland har uppfattat dessa specifika topiker som ganska oproblematiske är det ett stoff av disparat typ som erbjuds. Topikerna för rådgivande tal kan delas upp i två ganska olikartade kategorier – även om det är en kategorisering som Aristoteles inte gör explicit.¹⁸ För det första nämns ett slags *schematiska* typer av kunskaper som rådgivaren bör äga kännedom om (utan att ge några upplysningar om konkreta sakförhållanden). För det andra nämns också *konkreta* sakupplysningar ifråga om vad människor tenderar att föredra. Vi kan opponera oss mot denna synbara begreppsliga oskärpa, men faktum kvarstår att Aristoteles tycks räkna bägge typerna som exempel på specifika topiker.

En uppräknning av sådana *schematiska* topiker kan exempelvis se ut så:

Den som skall ge råd om krig och fred bör känna till hur stor statens styrka är för tillfället, hur stor den kan bli, hurdan den befintliga styrkan är och vad som kan tillkomma, vidare vilka krig staten utkämpat och hur. Detta måste man veta inte endast om den egna staten utan också om grannstaterna, och om de stater mot vilka ett krig är troligt. (1.4.9;1359b)¹⁹

Det är lätt att se hur den typen av kunskaper kan användas som utgångspunkter i ett *enthymem*: Om Aten har en mindre här än Sparta så kan detta faktum användas i en argumentation för att det vore oklokt av Aten att förklara krig mot denna stat. Texten ger i sig inga *konkreta* upplysningar om härens styrka, utan topiken är ett slags tomt schema som talaren själv måste fylla med konkret innehåll. Topiken ”statens styrka för tillfället” är därför inte endast lokalt giltigt i 400-talets Aten, utan reser vissa anspråk på universell giltighet. Samma topik är (om Aristoteles har rätt) användbar för den som ska ge råd om krig och fred i 2010-talets Skandinavien. Det är en *specifik* topik eftersom den handlar om vad som är lämpligt att ta upp just i ett rådgivande tal. Men samtidigt är topiken *schematisk* – den kan fyllas med ett nytt innehåll i ett nytt sammanhang.

Den typ av värdepreferenser som Aristoteles räknar upp i nästföljande kapitel är av ett annat slag. Här diskuterar han vilka mål människor har med sina politiska överläggningar – och nu är det konkreta sakupplysningar han kommer med. Först konstaterar han att detta mål är lyckan (*eudaimonia*), och att denna i sin tur exempelvis kan bestå av många välartade barn och åldrande utan smärta. Analysen syftar inte till att utreda dessa frågor med filosofisk universell giltighet utan räknar upp ståndpunkter som var populära just i 400-talets Aten, och just därför var användbara för en rådgivare.²⁰ Vi kan inte förvänta oss att samma ståndpunkter ska vara användbara i 2010-talets Skandinavien. Det rör sig alltså inte längre om *schematiska typer* av kunskaper, utan Aristoteles räknar upp *konkreta* sakförhållanden som talaren bör känna till, *fakta* om vad människor tenderade att värdera högt. Även sådana kan enkelt användas som utgångspunkter i ett *enthymem*, exempelvis om

18 Jämför Warnick, “Two Systems,” 107.

19 Se även 1.4.8;1359b och 1.4.11;1360a.

20 Jämför Cope, *An Introduction*, 176.

talaren kan förbinda ett visst politiskt handlande (att inte förklara krig) med en viss konsekvens (möjligheten att åldras utan smärta). Vi skulle därför kunna kalla dem för *konkreta specifika topiker* för deliberativa tal.²¹

Distinktionen mellan *schematiska* och *konkreta* topiker hjälper oss inte endast att få syn på den stora vidden av Aristoteles topikbegrepp i *Retoriken*. Den är framförallt användbar när vi nu går vidare till topikerna för *pathos*.

De känslomässiga topikerna – konkreta och schematiska

Medan *Retorikens* första bok på ett relativt klart sätt räknar upp konkreta och schematiska topiker för *logos* är det mer förvirrande att läsa den andra bokens framställning om *pathos*. Framställningen här liknar inte alls framställningen av topikerna för *logos*. Och ändå är det otvetydigt så att Aristoteles uttryckligen ser resonemangen om *pathos* som analoga med de som handlar om de tre genrererna. De erbjuder alla ”de *topoi* varifrån man bör hämta entymemer om gott och ont, skönt och skamligt, rätt och orätt, samt om karaktärer, känslor och läggningar.” (2.22.16;1396b).

Formuleringen är svårbegriplig om vi accepterar den gängse tolkningen av entymemet som en slutledning av formell typ. Saken står däremot i ett annat ljus om vi tolkar entymemet som en lösare resonemangsform, som inte endast innefattar egentliga *slutledningar*, utan även resonemang som resulterar i ett slags känslomässig *respons* hos åhöraren. Det har också föreslagits att ett entymem för *pathos*, skulle kunna ha en form som (liksom formella syllogismer) visserligen består av minst tre explicita eller implicita delar, men som inte har en *slutledning* som resultat.²² Talaren måste först och främst känna till vilka *villkor* som måste uppfyllas för att en viss känsla ska uppstå hos publiken. Det kan röra sig om att en viss typ av agerande väcker vrede hos en viss typ av publik. För det andra måste talaren ge åhöraren intrycket att detta villkor är uppfyllt – att någon betett sig på det sätt som väcker vrede. Den tredje delen är åhörarens känslomässiga reaktion. Även om samtliga delar nödvändigtvis är delaktiga varje gång en åhörare berörs känslomässigt av ett tal så hör det självfallet till ovanligheterna att de alla är explicit omnämnda i själva talet. Vanligtvis är det nog bara den andra delen – när talaren ger åhöraren intrycket av att villkoret är uppfyllt – som explicit nämns. Ett sådant entymem utgår från ”färre [premiss] än den ursprungliga syllogismen” (1.2.13;1357a). Dessutom är sådana känslomässiga ”villkor” som det känslomässiga entymemet utgår från inga vetenskapliga axiom på det sätt som premisserna i en analytisk syllogism är det. Det rör sig om beteenden som tämligen regelmässigt – i varje fall i vissa kulturella miljöer – orsakar vissa typer av känslomässiga responser, men där det knappast ges några garantier. Det handlar om sådant som ”kan vara på mer än ett sätt” (1.2.13;1357a).

21 Hit kan kanske föras även resonemangen om de fyra olika statsskickena (1.8;1365b–1366a).

22 Fortenbaugh, “Aristotle’s *Rhetoric*,” 42; jämför Janne Lindqvist, “Känslans syllogistik. Den entymematiska strukturen i Aristoteles analys av *pathos*,” *Rhetorica Scandinavica* 68 (2014): 54–82.

Mot ovanstående bakgrund är det nu möjligt att säga något om vad som borde erbjudas i en uppräknig av topiker för *pathos*. Om topikerna ska erbjuda ”uppfattningar och premisser” att använda som utgångspunkter i *den* typen av enthemem, så måste det rimligen röra sig om att de leder talaren till de olika typer av *villkor* som måste uppfyllas för att väcka olika typer av känslor. Det stämmer väl med vad vi möter i *Retorikens* andra bok.

Aristoteles analys av *pathos* återfinns i den andra bokens inledande 11 kapitel. Här återfinns vi långa uppräknig av bland annat vilka slags handlingar som utlöser olika känslor, som i följande resonemang om vilka slags handlingar som skapar känslor av vänskaplighet:

Man är vänskaplig med dem som utför välgärningar – antingen mot en personligen eller mot dem som man har ansvar för, antingen välgärningarna är stora, utförda villigt eller under speciella omständigheter och för ens egen skull – och med dem som man tror vill göra välgärningar. (2.4.5;1381a)

Passagen är typisk, även om resonemangen varierar i omfång: ”Allt smärtsamt och plågsamt väcker medlidande, liksom allt destruktivt och allt ont av någon betydelse som beror på slumpen”, skriver han när han talar om medlidande (2.8.8;1385b), medan diskussionen om skam innehåller påpekandet att man ”skäms när man har något som drar skam över gärningar och saker som är antingen ens egna, förfädernas eller andras med vilka man har nära band” (1.6.25;1385a). Medan sådana resonemang svårigen fungerar som utgångspunkt i ”enthemem” så som det begreppet traditionellt har tolkats är det inga problem att se hur det fungerar i ett känslomässigt enthemem av det slag som jag presenterade här ovanför. Den som med någon form av systematik vill väcka åhörarnas känslor av vänskaplighet behöver således a) känna till ovanstående villkor och b) ge åhörarna intrycket att villkoret är uppfyllt – att någon faktiskt utfört välgärningar gentemot dem – för att c) väcka sådana känslor.

De första kapitlen i *Retorikens* andra bok består till övervägande delen av uppräknig av ”premissor” av detta slag. Precis som uppräknigarna av de värde-mässiga sakförhållandena som vi tidigare uppmärksammade i *Retorikens* första bok utgör de *konkreta specifika topiker*. De utgör konkreta utgångspunkter för den som på diskursiv väg vill frammana specifika känslomässiga reaktioner hos en viss typ av publik.

Räckvidden hos dessa konkreta känslomässiga topiker skulle emellertid enligt vissa forskare vara ganska begränsad. Modern forskning har ofta eftersträvat en historisering av det mänskliga känslolivet och varnat för att absolutgöra antikens känslomässiga landskap. Exempelvis har David Konstan påpekat att de känslor som Aristoteles beskriver i *Retoriken* på många sätt skiljer sig från de som präglar vår moderna (västerländska) mänskliga samvaro. Han hävdar bland annat att de känslor som Aristoteles diskuterar är starkt förbundna med föreställningar om offentlig heder på ett sätt som inte nödvändigtvis gäller känslor i ett modernt anglo-ameri-

kanskt sammanhang.²³ Ett likartat resonemang skulle naturligtvis kunna föras om exempelvis ett modernt svenskt sammanhang. Med andra ord: det är inte givet att Aristoteles resonemang kan användas vare sig för att utforma en modern diskurs för att skapa specifika känslomässiga responser – eller för att tolka de känslomässiga responser som en modern diskurs frammanar.

Men om *Retorikens* diskussioner i sina konkreta detaljer rimligen måste historiseras så är det möjligt att också urskilja mer principiella nivåer i texten som kanske är mindre utsatta för denna typ av konkreta historiska förändringar. Avslutningsvis ska vi närma oss tre sådana mer abstrakta begrepp som presenteras i Aristoteles text.

I inledningen till diskussionen om *pathos* hävdar Aristoteles att det är ”nödvändigt att analysera varje känsla i tre delar”:

Jag menar, med vreden som exempel, i vilket tillstånd man är argsint, på vilka man brukar vredgas och för vad. Om vi förstår en enda eller två av dessa men inte helheten, skulle det vara omöjligt att väcka vrede. Det är likadant med de andra känslorna. (2.1.9;1378a).

Enligt Aristoteles kan känslor i strikt mening endast uppstå som resultatet av andra människors handlingar (andra själsliga tillstånd ger han andra namn). Men alla människor kan inte utlösa alla sorters känslomässiga responser. Exempelvis kan vrede bara väckas ”på grund av en synbar ringaktning från *någon som inte bör visa ringaktning* mot en själv eller ens närstående” (2.2.1;1378a; min kursiv). För talaren är det viktigt att förstå både a) vilka slags människor som kan uppleva en viss känsla, b) vilka handlingar som väcker känslan, samt c) vilka slags människor som måste utföra dessa handlingar för att känslan ska uppstå. Dessa tre aspekter kan och måste därför anläggas på alla typer av känslor. Hela analysen av *pathos* i de följande kapitlen struktureras också med utgångspunkt i dessa tre kategorier. Jag föreslår att dessa ”delar” kan förstås som tre schematiska specifika topiker för *pathos*. Dessa kan betecknas som känslans *subjekt*, dess *stimulus* och dess *agent*. Terminologin kan naturligtvis diskuteras, men just dessa tre termer förefaller både intuitivt begripliga och etymologiskt motiverade. Termen ”subjekt” ska alltså inte förstås i någon modern filosofisk bemärkelse utan betecknar helt enkelt den person som upplever eller *underkastas* – som ordets latinska etymologi antyder – en specifik känsla. ”Stimulus” är den handling eller ’retning’ som leder till att känslan uppstår och ”agent” står för den person vars ’handlingar’ eller ageranden leder till att känslan uppstår.

Precis som de schematiska topikerna för rådgivande tal äger dessa tre ett slags transkulturell giltighet. De fungerar även i ett känslomässigt landskap skilt från 400-talets Aten. Även om modern ”vrede” skiljer sig radikalt från den vrede som beskrivs i *Retoriken* så kan också den moderna känslan analyseras i termer av *subjekt*, *stimulus* och *agent* (fast det kanske behövs en rent Aristotelisk ihärdighet för att göra det). Även en modern vrede utlöses hos *en viss grupp*, som ett resultat av föreställningen om att en *viss typ av människa* har agerat på ett *visst sätt*.

23 Konstan, *The Emotions of the Ancient Greeks*, särskilt 259-261.

Det framstår därför som en angelägen uppgift för framtida retorikforskare att kartlägga vilka känslor som präglar vårt moderna politiska samtal, vilka grupper av människor som är mottagliga för en viss känsla (*subjekt*), vilka handlingar som kan utlösa den (*stimuli*) och vilka typer av handlande människor som tenderar att utlösa dem (*agent*). Finns det exempelvis topiska aspekter som skulle kunna förklara skillnaden mellan de starka offentliga känslomässiga reaktionerna på publiceringen av bilden på den drunknade 3-årige pojken Alan Kurdi under flyktingkatastrofen i september 2015 eller rapporteringen om det thailändska pojkfotbolls-laget som stängdes in i en grotta mitt under fotbolls-VM 2018 i jämförelse med de relativt ljumma reaktionerna på andra lidanden – exempelvis fördrivningen av Rohingya-folket i Burma – under samma tid? Vilka konkreta känslotopiker – exempelvis ifråga om subjekt och agent – var det som utlöste de starka vredesutbrotten efter Elisabeth Olsson Wallins utställning med fotografier av homosexuella personer i klassiska nytestamentliga situationer i Uppsala domkyrka i september 1998 eller *Jyllands-Postens* så kallade Mohammed-teckningar?

Resultatet av sådana undersökningar – liknande de undersökningar av de specifika topikerna för *logos* i skilda moderna diskursiva sammanhang som gjorts av bland andra Christina Pontoppidan, Jonas Gabrielsen och Heidi Jønch-Clausen²⁴ – skulle utgöra det moderna politiska samtalets konkreta känslomässiga topiker. Sådana analyser skulle naturligtvis kunna användas i den praktiska undervisningen i politisk retorik, men framförallt skulle de kunna hjälpa oss att tolka de känslomässiga reaktioner som präglar det offentliga samtalet och överlag det medborgerliga handlandet i vår tid. Redan genom att peka oss i denna riktning visar Aristoteles *Retoriken* ännu en gång hur produktiv den fortfar att vara i det växande fält som vi kallar retorik.

24 Christina Pontoppidan, Jonas Gabrielsen och Heidi Jønch-Clausen, ”Topik: Et retorisk bidrag til den kritiske journalistik,” *Nordicom-Information* 32, (2010): 47–59; Christina Pontoppidan och Jonas Gabrielsen, ”Topik – en overset vinkel på ledelse,” *Ledelse i Dag* (maj 2017), <https://www.lederne.dk/ledelse-i-dag/ny-viden/2017/ledelse-i-dag-maj-2017/topik-en-overset-vinkel-paa-ledelse/>.

Litteratur

- Aristoteles. *Retoriken*. Översatt av Johanna Akujärvi. Ödåkra: Retorikförlaget, 2014.
- Aristotle. *On Rhetoric. A Theory of Civic Discourse*. 2 utg. Översatt med introduktion, noter och appendix av George A. Kennedy. New York och Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Aristotle. *The "Art" of Rhetoric*. Med engelsk parallellöversättning av John Henry Freese, The Loeb Classical Library 193, London och Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1926.
- Braet, Antoine C. ”Ethos, Pathos and Logos in Aristotle’s Rhetoric: A Re-Examination”, *Argumentation* 6, nr. 3 (1992): 307–320.

- Cope, Edward Meredith. *An Introduction to Aristotle's Rhetoric. With Analysis Notes and Appendices*. London och Cambridge: MacMillan & Company, 1867.
- Dow, Jamie. *Passions and Persuasion in Aristotle's Rhetoric. Oxford Aristotle Studies Series* Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Fortenbaugh, William W. "Aristotle's Rhetoric on Emotions." *Archiv für Geschichte der Philosophie* 52, nr. 1 (1970): 40-70.
- Fortenbaugh, William W. *Aristotle on Emotion. A Contribution to Philosophical Psychology, Rhetoric, Poetics, Politics and Ethics*. 2 utg. London: Gerald Duckworth & co., 2002.
- Gabrielsen, Jonas. *Topik. Ekskursjoner i retorikkens toposlära*. Åstorp: Retorikförlaget, 2008.
- Graff, Richard. "Topics/Topoi." I *Rhetorik und Stilistik. Rhetoric and Stylistics. Ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung. An International Handbook of Historical and Systematic Research* 1. Redigerad av Ulla Fix, Andreas Gardt och Joachim Knappe, 717-28. Berlin & New York: Walter De Gruyter, 2008.
- Green, Lawrence D. "Pathos." I *Encyclopedia of Rhetoric*, redigerad av Thomas O. Sloane, 554-69. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Grimaldi, William M. A. *Aristotle Rhetoric I & II. A Commentary*. New York: Fordham University Press, 1980 & 1988.
- Grimaldi, William M. A. "Studies in the Philosophy of Aristotle's Rhetoric." I *Landmark Essays on Aristotelian Rhetoric*, redigerad av Richard Leo Enos och Lois Peters Agnew, 15-159. Mahwah, New Jersey och London: Lawrence Erlbaum Associates, 1998.
- Heidegger, Martin. *Vara och tid*. översatt av Jim Jacobsson. Göteborg: Daidalos bokförlag, 2013.
- Kennedy, George A. "Introduction, Notes and Appendices." I *Aristotle, On Rhetoric. A Theory of Civic Discourse*. 2 utg. Översatt med introduktion, noter och appendix av George A. Kennedy. New York och Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Konstan, David. *The Emotions of the Ancient Greeks: Studies in Aristotle and Classical Literature*. Vol. 5. Toronto: University of Toronto Press, 2006.
- Liddel, Henry George och Robert Scott (red.). *A Greek-English Lexicon. With a Revised Supplement*. 9 utg. Reviderad och utvidgad av Sir Henry Stuart Jones et al. Supplement utgivet av P. G. W. Glare. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Lindqvist, Janne. *Klassisk retorik för vår tid*. Lund: Studentlitteratur, 2016.
- Lindqvist, Janne. "Känslans syllogistik. Den enthymematiska strukturen i Aristoteles analys av pathos." *Rhetorica Scandinavica* 68 (2014): 54-82.
- Miller, Carolyn. "The Aristotelian Topos: Hunting for Novelty." I *Rereading Aristotle's Rhetoric*, redigerad av Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 130-46. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000.
- Nussbaum, Martha Craven. "Aristotle on Emotions and Rational Persuasion." I *Essays on Aristotle's Rhetoric*. Redigerad av Amélie Oksenberg Rorty, 303-23. Berkeley och Los Angeles: University of California Press, 1996.
- Pontoppidan, Christina, Jonas Gabrielsen och Heidi Jønch-Clausen. "Topik: Et retorisk bidrag til den kritiske journalistik." *Nordicom-Information* 32 (2010): 47-59.
- Pontoppidan, Christina och Jonas Gabrielsen. "Topik – en overset vinkel på ledelse." *Ledelse i Dag* (maj 2017), <https://www.lederne.dk/ledelse-i-dag/ny-viden/2017/ledelse-i-dag-maj-2017/topik-en-overset-vinkel-paa-ledelse/>.
- Rubinelli, Sara. *Ars Topica. The Classical Technique of Constructing Arguments from Aristotle to Cicero*. Dordrecht: Springer, 2009.
- Slomkowski, Paul. *Aristotle's Topics*. Leiden, New York, Köln: Brill, 1997.
- Steinbrink, Bernd. "Pathos." I *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* Bd 7. Redigerad av Gert Ueding, 43-74. Tübingen: Niemeyer, 1992.
- Söderberg, Maria Wolrath. *Aristoteles retoriska toposlära: en verktygsrepertoar för fronesis*, Södertörn retoriska studier 4. Huddinge: Södertörns högskola.
- Söderberg, Maria Wolrath. *Topos som meningsskapare. Retorikens topiska perspektiv på tänkande och lärande genom argumentation*. Örebro Studies in Rhetoric 7, Södertörn Doctoral Dissertations 70, diss. Örebro. Ödåkra: Retorikförlaget, 2012.

- Wagner, Tim. "Topik." I *Historisches Wörterbuch der Rhetorik* Bd 9. Redigerad av Gert Ueding, Tübingen, 605-26. Tübingen: Niemeyer, 2009.
- Walker, Jeffrey. "Pathos and Katharsis in 'Aristotelian' Rhetoric: Some implications." I *Rereading Aristotle's Rhetoric*. Redigerad av Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 74-92. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000.
- Walzer, Arthur E. "Aristotle on Speaking 'Outside the Subject': The Special Topics and Rhetorical Forums." I *Rereading Aristotle's Rhetoric*. Redigerad av Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 38-54. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000.
- Warnick, Barbara. "Two Systems of Invention: The Topics in the Rhetoric and The New Rhetoric." I *Rereading Aristotle's Rhetoric*. Redigerad av Alan G. Gross och Arthur E. Walzer, 108-29. Carbondale: Southern Illinois University Press, 2000.
- Wisse, Jakob. *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero*. Amsterdam: Adolph M. Hackert Publisher, 1989.